

De inwoners van Brugge in de twaalfde en dertiende eeuw: een prosopografische studie¹

2 maart 1127, graaf Karel de Goede wordt vermoord in de Sint-Donaaskerk te Brugge. Eén van zijn klerken, Galbert, schrijft het relaas van deze moord, doorspekt met zijn eigen emoties en het goddelijke heilsplan dat hij hierin denkt waar te nemen. Zonder het te beseffen zorgt Galbert op die manier voor een unieke inkijk in het twaalfde-eeuwse Brugge, een stad die op het punt staat zich op allerlei vlakken te ontwikkelen tot een grote speler in middeleeuws Vlaanderen.²

1 oktober 1280, een groep schepenen grijpt de macht in Brugge en luidt hiermee het begin van de Moerlemaye in, een opstand die Bruggelingen van verschillende sociale lagen verenigt, elk met hun eigen doel. De verschillende oorkonden die de graaf in de daaropvolgende maanden uitvaardigt en de lijst die hij opstelt met Bruggelingen die borg zullen staan voor het bewaren van de vrede werpen licht op de organisatie van de maatschappij van deze belangrijke handelsmetropool.³

- 1 Dit artikel vloeit voort uit een masterscriptie: L. BERVOETS, *Een wereld in verandering: de sociale structuur van de stedelijke maatschappij te Brugge in de twaalfde en dertiende eeuw. Een prosopografische studie van de Bruggelingen tot 1280* (Masterscriptie Universiteit Gent 2015). De prosopografische populatie die in het kader van deze masterscriptie is opgesteld is in de vorm van een Access database beschikbaar op de website van het Genootschap van Geschiedenis te Brugge: [http://www.genootschapvoorgeschiedenis.be/nl/Bijdragen en Documenten](http://www.genootschapvoorgeschiedenis.be/nl/Bijdragen%20en%20Documenten). De databank is eveneens in de vorm van een Excel bestand terug te vinden. Omdat het gebruik van de lijst in Excel zichzelf uitwijst, wordt in dit artikel enkel besproken hoe de Access database in elkaar zit en hoe ze gebruikt kan worden.
- 2 Een vertaling en analyse van het dagboek van Galbert: G. BRUGENSIS & J. RIDER, *The Murder, Betrayal, and Slaughter of the Glorious Charles, Count of Flanders*, New Haven, 2013; G. BRUGENSIS & J.B. ROSS, *The murder of Charles the Good, count of Flanders by Galbert of Bruges*, New York, 1967. Een uitgave van de oorspronkelijke tekst: G. BRUGENSIS & J. RIDER, *De multro, traditione et occisione gloriosi Karoli comitis Flandriarum*, Turnhout, 1995.
- 3 Zowel een bespreking van de Moerlemaye als een uitgave van de voornaamste bronnen die gerelateerd zijn aan deze opstand vinden we bij C. WYFFELS, 'Nieuwe gegevens betreffende een XIIIe eeuwse 'democratische' opstand: de Brugse 'Moerlemaye' (1280-1281)', in: *Handelingen van de koninklijke commissie voor geschiedenis*, 132 (1966), p. 37-142.

1127 en 1280 vormen twee ankerpunten die een schat aan informatie leveren over het middeleeuwse Brugge. Ze worden gescheiden door anderhalve eeuw van transitie en verandering. De twaalfde en dertiende eeuw in Vlaanderen worden gekenmerkt door een enorme economische groei, een expansie van de stedelijke bevolking, de opkomst van nieuwe sociale groepen, een verschuiving in politieke macht, ...⁴ Het Brugge van 1280 staat met andere woorden mijlenver af van diezelfde stad in 1127. Tussen deze twee momenten gaapt een leegte die slechts fragmentarisch gevuld wordt met schaarse overblijfselen van geschreven documenten. Wie waren de Bruggelingen die deze anderhalve eeuw van transitie gestuurd hebben? Als we deze vraag willen beantwoorden, moeten we trachten de fragmentarische overblijfselen samen te puzzelen tot een groter geheel. De studies van Hilderson en Van den Auweele geven hier toe een belangrijke aanzet.⁵ De focus van hun onderzoek ligt echter bijna uitsluitend op de politieke elite, het zogenaamde patriciaat. Verder geven deze twee studies lijsten van schepenen weer die ons niet veel meer vertellen dan de naam van deze personen. Het hier gepresenteerde onderzoek is vernieuwend en aanvullend in die zin dat het tracht alle inwoners van Brugge te bestuderen en niet enkel focust op de politieke elite. Uiteraard komt de bovenste laag van de samenleving vaker naar voor in de bronnen dan de lagere klassen, zeker voor het einde van de dertiende eeuw. Toch duiken er hier en daar interessante figuren op met een eenvoudiger achtergrond die de sociale dynamiek in het dertiende-eeuwse Brugge in een interessant licht plaatsen. Om deze sociale dynamiek onder de loep te nemen heb ik een database aangelegd met Bruggelingen die terug te vinden zijn in bronnen uit de twaalfde en dertiende eeuw. De

- 4 Zie o.a. J. DUMOLYN, 'Economic development, social space and political power in Bruges, c. 1127-1302', in: H. SKODA (red.), *Contact and exchange in later medieval Europe: essays in honour of Malcolm Vale*, Woodbridge, 2012, p. 34-35; A. DERVILLE, *Les villes de Flandre et d'Artois (900-1500)*, Parijs, 2002, p. 76; A. VERHULST, *Précis d'histoire rurale de la Belgique*, Brussel, 1990; B.M.S. CAMPBELL, *The Great Transition: Climate, Disease and Society in the Late-Medieval World*, Cambridge, 2016; J.C. RUSSELL, 'Population in Europe 500-1500', in: C.M. CIPOLLA (red.), *The Fontana Economic History of Europe: The Middle Ages*, Glasgow, 1978.
- 5 K. HILDERSON, *Schepenbank en patriciaat te Brugge voor 1302*, 1955 (Licentiaatsverhandeling RUG) en D. VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank en schepenen te Brugge (1127-1384). Bijdrage tot de studie van een gewone stedelijke rechts- en bestuursinstelling*, Leuven, 1977.

database, een zogenaamde prosopografie, geeft per individu alle informatie weer die gereconstrueerd kon worden met betrekking tot bezit, sociale status, beroep en familiale relaties.⁶ Dit artikel heeft tot doel de database voor te stellen als waardevol werkinstrument voor de studie van de Brugse maatschappij in de twaalfde en dertiende eeuw.

METHODOLOGIE: EEN PROPOSOGRAFISCHE STUDIE WAT IS EEN PROSOPOGRAFIE?

Een definitie van 'prosopografie' is niet zo eenvoudig te formuleren. Haar voorkomen hangt af van de manier waarop de prosopografie opgesteld wordt en vooral van de historische vragen die ze tracht te beantwoorden. Algemeen kunnen we stellen dat een prosopografie een instrument is om personen als een groep te bestuderen.⁷ Ze verzamelt gegevens over een welomschreven en duidelijk afgebakende populatie van individuen, die tot eenzelfde groep behoren, bijv. op basis van beroep, afkomst, rijkdom, ... Kan een prosopografie dan gelijkgesteld worden aan een collectieve biografie? De meningen hierover zijn verdeeld. Volgens De Ridder-Symoens is een prosopografie een collectieve biografie waarin gemeenschappelijke kenmerken van een groep individuen beschreven worden.⁸ De term 'collectieve biografie' is echter misleidend. De focus van een prosopografie ligt namelijk niet op het individu, in tegenstelling tot wat het woord 'biografie' aangeeft, maar net op de gemeenschappelijke kenmerken.⁹ Zoals 'A short manual to the art of prosopography' het stelt: *Prosopography is not interested in the unique, but in the average, the general and the*

6 De inhoud van dit artikel handelt over het methodologische aspect van de database die ik geconstrueerd heb in het kader van mijn eerder aangehaalde master-scriptie: BERVOETS, *Een wereld in verandering*. Hierin zijn de conclusies terug te vinden die ik op basis van de database geformuleerd heb omtrent de sociale dynamiek in Brugge in de dertiende eeuw. Deze resultaten zullen eveneens elders gepubliceerd worden.

7 K.S.B. KEATS-ROHAN, 'Prosopography and computing: a marriage made in heaven?', in: *History and computing*, 12 (2000), p. 2.

8 H. DE RIDDER-SYMOENS, 'Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis: een onmogelijke mogelijkheid?', in: *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, 45 (1991), p. 96.

9 KEATS-ROHAN, 'Prosopography and computing', p. 2.

'commonness' in the life histories of more or less large numbers of individuals.¹⁰ Mijns inziens kan een prospografie echter ook dienen om net de afwijkende en unieke gevallen uit een grote populatie te lichten en deze te bestuderen of te gebruiken om de algemeenheden in een ander daglicht te stellen. Dit meningsverschil onder historici neemt niet weg dat een prospografie en een biografie een perfecte combinatie vormen.¹¹ Individuen die reeds in een prosopografie gebed zitten, zijn gekaderd binnen een ruime context en vormen op die manier ideale studieobjecten voor een biografie.

De vraag of een prosopografie al of niet vereenzelvigd kan worden met een collectieve biografie heeft invloed op de manier waarop historici een prosopografie aanwenden en vormgeven. Enerzijds kan ze beschouwd worden als een pure gegevensverzameling.¹² Men tracht in dat geval per persoon zoveel mogelijk informatie bijeen te brengen, ongeacht de soort gegevens die voor de andere figuren uit de beoogde doelgroep voorhanden zijn. Deze methode is in het verleden door Stone minachtend afgeschilderd als een soort van postzegelverzameling die in feite nergens toe bijdraagt.¹³ De Ridder-Symoens brengt hier tegenin dat een prosopografie niet zo simplistisch is.¹⁴ De zoektocht naar gegevens is een complexe aangelegenheid omwille van de vraagstelling die men vooropstelt en de criteria van de op voorhand gedefinieerde populatie. Binnen deze eerste visie kan de prosopografie gelijkgesteld worden aan een collectieve biografie en op zich het resultaat van het onderzoek vormen.¹⁵ Anderzijds kan een prosopografie

10 K. VERBOVEN, M. CARLIER & J. DUMOLYN, 'A short manual to the art of prosopography', in: K.S.B. KEATS-ROHAN, *Prosopography approaches and applications: a handbook*, Oxford, 2007, p. 37. Deze 'short manual' bespreekt uitvoerig de voordelen en valkuilen van een prosopografie en biedt een duidelijke handleiding voor het uitvoeren van een prosopografisch onderzoek.

11 M. BOONE, 'Biografie en prosopografie, een tegenstelling? Een stand van zaken in het biografisch onderzoek over Pieter Lanchals (ca. 1430/1440-1488): een Brugeling in dienst van de Bourgondische staat', in: *Millennium. Tijdschrift voor middeleeuwse studies*, 7 (1993), p. 8.

12 J. DE JONG, 'Prosopografie, een mogelijkheid. Eliteonderzoek tussen politieke en sociaal-culturele geschiedenis', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 111 (1996), p. 201-202. Volgens De Jong kent deze visie haar ontstaan bij de negentiende-eeuwse Duitse geschiedschrijving.

13 L. STONE, *The Past and the Present Revisited*, Londen, 1981, p. 48.

14 DE RIDDER-SYMOENS, 'Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis', p. 97.

15 KEATS-ROHAN, 'Prosopography and computing', p. 4.

zich volledig focussen op bepaalde gemeenschappelijke kenmerken van de vooraf afgebakende populatie en personen opnemen in functie van deze kenmerken. Dit sluit veel minder aan bij het idee van een collectieve biografie. Het individu is hierin immers niet van belang, enkel de gemene deler met de rest van de populatie. Het voordeel hiervan is dat de verzamelde informatie specifiek aansluit bij de vooropgestelde vraagstelling en daardoor ook overzichtelijker is. Een nadeel is dan weer dat een groot deel van de context achterwege blijft.¹⁶

Een prosopografie is een geschikte manier om sociale dynamiek te bestuderen. Deze benaderingswijze laat ons namelijk toe een 'spectrum-analyse' te doen.¹⁷ Dit wil zeggen dat er tegelijkertijd verschillende aspecten van een populatie bekeken en vergeleken kunnen worden. Hoe uitgebreider de gegevens en het bronnencorpus waarop de prosopografie gebaseerd is, hoe diepgaander en accurater de analyse kan gebeuren. Voor de middeleeuwen komen daarom voornamelijk de elites in aanmerking voor een prosopografische studie.¹⁸ Een prosopografie vormt echter eveneens de ideale manier om fragmentaire gegevens samen te brengen tot een groter geheel dat daardoor tastbaarder wordt. Binnen dit groter geheel krijgen ze meer betekenis dan wanneer ze op zichzelf zouden worden bestudeerd. Op deze manier kan een prosopografie een oplossing bieden voor het bestuderen van schaars gedocumenteerde perioden en sociale groepen.¹⁹ Het gebruiken van een prosopografie om bronnenarme periodes te bestuderen is echter niet zonder gevaar. De methode geeft namelijk een vals gevoel van objectiviteit, omdat men bezig is met kwantitatieve gegevens en statistische analyse. Een prosopografie is echter allesbehalve objectief. Het samenbrengen van de gegevens en de interpretaties van de resultaten zijn nog steeds arbitrair en subjectief en kunnen ook fout zijn.²⁰

16 Het verschil in deze twee benaderingswijzen van een prosopografie vindt men o.a. bij de definities die geformuleerd worden in: VERBOVEN, CARLIER & DUMOLYN, 'A short manual', p. 39.

17 VERBOVEN, CARLIER & DUMOLYN, 'A short manual', p. 45.

18 DE RIDDER-SYMOENS, 'Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis', p. 105.

19 IDEM, 'Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis', p. 105.

20 STONE, *The Past*, p. 60.

Daarnaast is het opstellen van een prosopografie enorm arbeidsintensief, waardoor de meeste prosopografieën niet compleet zijn.

EEN PROSOPOGRAFIE VAN DE BRUGGELINGEN UIT DE TWAALFDE
EN DERTIENDE EEUW

De in dit artikel voorgestelde prosopografie sluit eerder aan bij de prosopografie als een collectieve biografie dan bij een strikte prosopografie vanuit enkele gemeenschappelijke kenmerken. De beoogde populatie betreft namelijk een zo volledig mogelijke lijst van inwoners van Brugge uit de bronnen tot 1280-1282. Hun woonplaats is de enige gemene deler van de individuen in de populatie, wat op zich geen specifiek gemeenschappelijk kenmerk is. Dit, in combinatie met een ruime vraagstelling, het bestuderen van de sociale dynamiek in Brugge, maakt dat een zo breed mogelijke gegevensverzameling per individu de beste manier vormde om de vereiste informatie te bekomen.

De cesuur op de periode 1280-1282 is niet willekeurig gekozen. Ten eerste is deze keuze beïnvloed door motieven van historische aard. Het laatste kwart van de dertiende eeuw is een onrustige periode in Brugge en bij uitbreiding in heel middeleeuws Vlaanderen. In de jaren zeventig van de dertiende eeuw ontstonden er grote spanningen tussen de Vlaamse gravin en de Engelse koning, wat de handel in Brugge niet ten goede kwam.²¹ Vreemde kooplieden klaagden over de hoge tolleren die zij in Brugge moesten betalen en dreigden Vlaanderen te verlaten. Om hen toch in Vlaanderen te houden verlegde graaf Gwijde van Dampierre de stapel van Brugge naar Aardenburg in 1280.²² Dit viel niet in goede aarde bij de houders van de tolleren, de economische elite van Brugge. Ondertussen was er ongenoegen bij het zogenaamde 'gemeen' over de corruptie van het stadsbestuur. Zij formuleerden een klacht aan de graaf met de

21 Voor meer achtergrondinformatie over het Vlaams-Engelse conflict zie o.a. H. BERBEN, *Une guerre économique au moyen âge, l'embargo sur l'exportation des laines anglaises (1270-1274)*, in: *Études d'histoire dédiées à la mémoire de Henri Pirenne*, Brussel, 1937, p. 1-17; C. WYFFELS, 'De Vlaamse handel op Engeland voor het Engels-Vlaamse konflikt van 1270-1274', in: *Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden*, 18 (1963), p. 205-213.

22 WYFFELS, 'De Vlaamse handel', p. 58.

eis tot het afzetten van bepaalde schepenen en tot controle van de stadsfinanciën.²³ In datzelfde jaar brandde het belfort van Brugge af. De stedelijke privileges gingen in rook op en de graaf reageerde niet op het herhaalde verzoek van het stadsbestuur om deze te vernieuwen.²⁴ Deze gebeurtenissen zorgden voor wrevel bij verschillende sociale lagen van de Brugse bevolking en het kwam tot een opstand, de Moerlemaye geheten. Men is het in de historiografie niet eens over welke groepen er precies tegenover elkaar stonden tijdens de Moerlemaye. Oudere visies zoals die van Pirenne en Van Werveke zien in de opstand, en in andere opstanden in de late dertiende en vroege veertiende eeuw, een soort van marxistische klassenstrijd van het onderdrukte gemeen tegenover het oligarchische patriciaat.²⁵ Wyffels daarentegen beschouwt de elite als de drijvende kracht achter de opstand die het ongenoegen van het gemeen aangreep als een middel om haar eigen doelstellingen te verwezenlijken. Daarmee neemt hij elke vorm van *agency* van het gemeen weg en reduceert hij hen tot een instrument van de elite. Een recentere studie van Bardoel bevestigt deze visie.²⁶ Andere studies van o.a. Boogaert, Dumolyn en Haemers nuanceren deze twee pistes. Zij kennen het gemeen een actieve rol toe, maar verliezen tegelijkertijd de rol van de elite niet uit het oog.²⁷ Deze visie ligt meer in de lijn van de aanname van o.a. Heers, dat men bij conflicten moet denken in termen van wisselende facties die verticaal, dus over de sociale banden heen, gevormd worden.²⁸

23 Een uitgave van deze klacht is terug te vinden bij: WYFFELS, 'Nieuwe gegevens', p. 105.

24 IDEM, 'Nieuwe gegevens', p. 60-62.

25 J. BRAEKEVELT e.a., 'The politics of factional conflict in late medieval Flanders', in: *Historical Research*, 85 (2012), p. 13-14.

26 WYFFELS, 'Nieuwe gegevens'; A.A. BARDOEL, 'The urban uprising at Bruges, 1280-1281. Some new findings about the rebels and the partisans', in: *Revue belge de philologie et d'histoire*, 72 (1994), p. 761-791.

27 T.A. BOOGAART, 'Reflections on the Moerlemaye: revolt and reform in late medieval Bruges', in: *Revue belge de philologie et d'histoire*, 79 (2001), p. 1133-1158; J. DUMOLYN & J. HAEMERS, 'Reclaiming the common sphere of the city: the revival of the Bruges commune at the end of the thirteenth century', in: J.P. GENET (red.), *La légitimité implicite au Moyen Âge*, Rome, 201, p. 161-188.

28 J. HEERS, *Parties and Political Life in the Medieval West*, Amsterdam, 1977; BRAEKEVELT, e.a., 'The politics of factional conflict', p. 13-14. Dhondt schrijft factievorming toe aan het bestaan van solidariteiten in de stad die op basis van verschillende (familiale, religieuze, communale, ...) motieven gevormd werden: J. DHONDT, 'Les "solidarités" médiévales. Une société en transition: la Flandre en 1127-1128', in: *Annales. Economie, Sociétés, Civilisations*, 12 (1957), p. 541, 543-544.

Uiteindelijk kon de graaf de opstand neerslaan. Hij legde de stad een torenhoge boete op en benoemde de mensen uit de politieke elite die hem trouw waren gebleven tot schepen - veelal net de schepenen die beschuldigd werden van corruptie. De leden van de politieke elite die zich tegen hem hadden gekeerd werden voor goed uitgesloten van het stadsbestuur. De graaf gaf geen gehoor aan de klacht van het gemeen en de financiële lasten voor de lagere sociale klassen werden enkel groter.²⁹ Ondanks het feit dat de Moerlemaye niet het gewenste effect had voor verschillende belanghebbenden in het conflict vormt de periode 1280-1282 wel een belangrijke breuk in de sociale verhoudingen die Brugge kenmerkten. Binnen het zogenaamde stadspatriciaat had zich een soort van regimewissel voorgedaan. De families die in de loop van de dertiende eeuw het stadsbestuur domineerden bleven niet allemaal aan de macht. Daarnaast groeide het ongenoegen onder het gemeen, wat mee de opstanden in de periode 1297-1305 zou vormen, hoewel toen de verdeling van de facties in Brugge helemaal anders lag. De Moerlemaye schijnt dus een omslagpunt te zijn geweest in de sociale dynamiek binnen Brugge en daarmee vanuit historisch oogpunt een ideale limiet voor deze prosopografie.

Ten tweede zijn er praktische motieven voor de keuze van deze tijdslimiet. Zoals reeds aangehaald, brandde in 1280 het belfort van Brugge af. Dit gebouw herbergde onder meer het archief van de stad. Dit wil zeggen dat veel documenten voorgoed verloren zijn gegaan en de periode vóór 1280 slechts schaars gedocumenteerd is. Hierdoor was het mogelijk om binnen een relatief kort tijdsbestek alle overgebleven documenten te bekijken en hieruit de Bruggelingen te filteren. Bovendien is, zoals reeds aangehaald, een prosopografie een uitstekende manier om een bronnenarme periode te benaderen. Brugge heeft echter de meest uitgebreide stadsrekeningen van Vlaanderen voor het einde van de dertiende eeuw.³⁰ Een stadsrekening bevat een schat aan informatie over het reilen en

29 J.A. VAN HOUTTE, *De geschiedenis van Brugge*, Tielt, 1982, p. 66.

30 De stadsrekeningen zijn uitgegeven door Wyffels: C. WYFFELS, *De rekeningen van de stad Brugge (1280-1319)*, Brussel, 1965-1997 (Koninklijke Academie van België. Koninklijke Commissie voor Geschiedenis. Verzameling van onuitgegeven Belgische kronieken en van onuitgegeven documenten betreffende de geschiedenis van België, 62).

zeilen van een stad. Daarom heb ik ervoor gekozen de informatie uit de oudst overgeleverde stadsrekening van Brugge, van 1281-1282, eveneens op te nemen in de prosopografie, samen met de gegevens uit de oorkonden die de graaf uitvaardigde in 1281 met betrekking tot de Moerlemaye. Vandaar de tweevoudige eindperiode 1280-1282.

HET BRONNENCORPUS

Bruggelingen uit de twaalfde en dertiende eeuw kunnen in principe in documenten over heel Europa voorkomen. Om deze geografische ruimte te beperken tot een haalbaar onderzoeksgebied heb ik voornamelijk de waarschijnlijkheid van het voorkomen van Bruggelingen in acht genomen. Men kan namelijk met zekerheid stellen dat in bepaalde bronnen de kans op het aantreffen van inwoners van Brugge vele malen groter is dan in andere. Via deze gedachtegang ben ik tot een afgebakend bronnencorpus gekomen. De meeste aandacht heb ik geschonken aan de bronnen die afkomstig zijn uit Brugge zelf. Hiermee bedoel ik oorkonden uitgevaardigd in naam van het stadsbestuur of door andere instellingen die in Brugge gevestigd waren. Deze ‘andere instellingen’ zijn kerkelijke en liefdadigheidsinstellingen, waarvan er over het algemeen een acceptabele hoeveelheid documenten is overgeleverd. Door middel van een combinatie van uitgegeven en onuitgegeven bronnen heb ik getracht van deze Brugse instellingen alle bronnen te bekijken die overgeleverd zijn tot 1280.³¹ Wat opviel bij het bestuderen van de oorkonden van deze instellingen is dat veel van de schenkingen aan en transacties met deze instellingen ge-

31 Wat de onuitgegeven bronnen betreft heb ik de volgende verzamelingen in verschillende Brugse archieven bekeken: BRUGGE, *Rijksarchief*: de verzameling Découvertes, 1100-1828; de verzameling Oorkonden met blauw nummer, 1065-1812, waartoe behoren de oorkonden van de deken van de christenheid, Sint-Walburgakerk, Sint-Maartensbroederschap, Sint-Andriesabdij, Eekhoutabdij en Sint-Obrechtsbegijnhof; de oorkonden van de O.-L.-Vrouwekerk, 1091-1795; het oud-archief Kerkfabriek van de O.-L.-Vrouwekerk, 1091-1816; BRUGGE, *OCMW-archief*: de oorkonden van het Sint-Janshospitaal, 1188-1696. De rekeningen van het Sint-Janshospitaal, 1277-1295. De oorkonden van de Maria-Magdalena-leprozerij, 1230-1845; de oorkonden van het Begijnhof De Wijngaard, 1185-1761; de oorkonden van het O.-L.-Vrouw-Ter-Potteriehospitaal, 1244-1780; BRUGGE, *Bisschoppelijk archief*: De oorkonden van Sint-Salvators, 1230-1800; de oorkonden van het Begijnhof De Wijngaard, 1245-1800; De oorkonden van de Rijke Claren-Urbanisten, 1255-1800.

beurden door niet-Bruggelingen. Omgekeerd kunnen we dus ook verwachten dat er Bruggelingen terug te vinden zijn in oorkonden van instellingen buiten Brugge. De keuze om de voornaamste focus op bronnen uit Brugge zelf te leggen betekent dus dat de propografische populatie nog sterk uitgebreid zou kunnen worden en dat er meer informatie voorhanden is per persoon dan de propografie op dit moment weergeeft.

Om de lacunes enigszins te beperken heb ik het corpus aangevuld met bronnen en bronnenverzamelingen waarvan ik op voorhand kon vermoeden er een relatief groot aantal Bruggelingen in aan te treffen. Door de interactie tussen de Vlaamse graaf en de machtige steden in Vlaanderen zijn de grafelijke documenten interessant om uit te pluizen. Ten eerste gaat het hier over de oorkonden van de graven van Vlaanderen.³² Men treft in deze oorkonden voornamelijk de stedelijke bevolking in haar geheel aan. Af en toe echter zijn individuele Bruggelingen betrokken in transacties met de Vlaamse graaf. Ten tweede zijn ook de grafelijke rekeningen interessant, omdat hierin eveneens Bruggelingen of mogelijke inwoners van Brugge worden vermeld.³³

Daarnaast was het doorzoeken van de Engelse *Calendar of Patent Rolls* en *Close Rolls* de moeite waard. De *Calendar of Patent Rolls* vormt een verzameling van documenten uitgegeven door de Engelse Koninklijke Raad die zaken van publiek belang behandelen. Vlaamse kooplieden zijn steeds frequent aanwezig geweest

32 Uitgaven van deze oorkonden vindt men o.a. bij: T. DE HEMPTINNE & A. VERHULST, *De oorkonden der graven van Vlaanderen (juli 1128-september 1191)*, Brussel, 1988. J. DE SAINT-GENOIS, *Inventaire analytique des chartes des comtes de Flandre, avant l'avènement des princes de la Maison de Bourgogne, ... précédé d'une notice historique sur l'ancienne trésorerie des chartes de Rupelmonde ...*, Gent, 1843-1846. W. PREVENIER, *De oorkonden der graven van Vlaanderen (1191-aanvang 1206)*. II *Uitgaven*, Brussel, 1964. C. WYFFELS, *Inventaris van de oorkonden der Graven van Vlaanderen. Chronologisch gerangschikt supplement (Rijksarchief te Gent)*, Gent, 1957.

33 Werken die ik in deze context geraadpleegd heb zijn: J. BUNTINX, *Het memoriaal van Jehan Makiel, klerk en ontvanger van Gwijde van Dampierre (1270-1275)*, Brussel, 1944; M. GYSSELING & A. VERHULST, *Le compte général de 1187, connu sous le nom de "Gros Brief", et les institutions financières du comté de Flandre au XIIe siècle*, Brussel, 1962; E. STRUBBE, *Egidius van Breedene (11.-1270), grafelijk ambtenaar en stichter van de abdij Spermalie: bijdrage tot de geschiedenis van het grafelijk bestuur en van de Cistercienser Orde in het dertiende eeuwse Vlaanderen, Brugge, 1942*; E. STRUBBE, *Het fragment van een grafelijke rekening van Vlaanderen uit 1140*, Brussel, 1950.

in Engeland omwille van de wolhandel. Brugge was gedurende de middeleeuwen voornamelijk op handel gericht. Om handel te drijven met Engeland hadden Vlaamse handelaars een licentie nodig, waarvan de toekenning werd vastgelegd in de *Calendar of Patent Rolls*.³⁴ De aanwezigheid van Bruggelingen in Engelse documenten is daarom geen vreemd gegeven. De *Close Rolls* zijn een verzameling van documenten van de koninklijke kanselarij die gesloten werden verstuurd. Vaak bevatten ze informatie die niet zomaar openbaar gemaakt mocht worden. Ook hier treft men Bruggelingen aan, in de meeste gevallen betrokken bij een rechtszaak.³⁵

Over de regionale handel in de dertiende eeuw zijn we onder andere geïnformeerd via de foorbrieven van Ieper.³⁶ Foorbrieven zijn overeenkomsten tussen twee kooplieden, al dan niet met bemiddeling van schepenen, waarin wordt vastgelegd wanneer en hoe een betaling zal verlopen. De brieven werden opgesteld als chirografen: in tweevoud en vervolgens op een unieke manier van elkaar gescheiden met een tekst op de scheiding. Deze kenmerken fungeerden als waarmerk om de authenticiteit van het document te bewijzen. De foorbrieven van Ieper werpen een blik op de regionale handel in Vlaanderen, een handel waarin ook veel Brugse kooplieden betrokken waren.

Tot slot is er een belangrijke bron uit het begin van de dertiende eeuw overgeleverd waarvan de gegevens niet mochten ontbreken in de prosopografie: de gijzelaarslijst die de koning van Frankrijk

34 Een voorbeeld van het toekennen van handelslicenties aan Bruggelingen vindt men terug op 2 mei 1235 in de *Calendar of Patent Rolls* onder Henry III: *Calendar of the Patent Rolls preserved in the Public Record Office. Henry III. A.D. 1232-1247*, Londen, 1906, p. 102.

35 De *Close Rolls* zijn online consulteerbaar: <http://www.medievalgenealogy.org.uk/sources/rolls.shtml>.

36 De foorbrieven van Ieper zijn niet in origineel overgeleverd (het archief werd tijdens de Eerste Wereldoorlog met de grond gelijk gemaakt). Gelukkig is de inhoud van deze foorbrieven bewaard gebleven dankzij het werk van Des Marez. Een aantal van de foorbrieven zijn in hun geheel uitgegeven: G. DES MAREZ, *Lettre de foire à Ypres au XIIIe siècle*, Brussel, 1900. Van deze foorbrieven en van de andere is de informatie die ze bevatten uitgegeven in de vorm van lijsten: G. DES MAREZ & C. WYFFELS, *Analyses de reconnaissances de dettes passées devant les échevins d'Ypres (1249-1291)*, Brussel, 1991.

opstelde in 1213.³⁷ Vlaanderen vormde omwille van haar economisch sterke positie altijd het strijdtoneel van zowel de koningen van Engeland als van Frankrijk. Met het beleid van graaf Boudewijn IX op het einde van de twaalfde eeuw, voer Vlaanderen een pro-Engelse koers, wat uiteraard een doorn in het oog was van de eigenlijke leenheer van de Vlaamse graaf: de koning van Frankrijk. In het begin van de dertiende eeuw verdween Boudewijn IX op mysterieuze wijze tijdens een kruistocht en zijn minderjarige dochter, Johanna, werd de nieuwe gravin van Vlaanderen. De Franse koning, Filips Augustus, greep dit moment van zwakte aan om zijn macht te herstellen en zijn invloed te verstevigen in Vlaanderen.³⁸ De Vlaamse steden kwamen daarop in opstand tegen de Franse koning. Dit leidde tot een Frans-Engelse oorlog die voornamelijk in Vlaanderen werd uitgevochten. Om de Vlaamse steden in deze oorlog tot neutraliteit te dwingen eiste Filips Augustus een aantal gijzelaars uit de belangrijkste steden, waaronder 40 uit Brugge.³⁹ De meeste namen in de prosopografie uit de eerste decennia van de dertiende eeuw komen dan ook uit dit document.

Zoals reeds vermeld, is er voor de periode na 1280 informatie gehaald uit de stadsrekening van 1281-1282 en de documenten die zijn uitgevaardigd met betrekking tot de Moerlemaye. Iets meer dan de helft van de informatie in de prosopografie is afkomstig uit de stadsrekening en de lijst met Bruggelingen die borg stonden voor de vrede. Wanneer we analyses uitvoeren aan de hand van de prosopografie, moeten we goed beseffen dat het overwicht van de informatie overduidelijk bij de periode 1280-1282 ligt. In minder extreme mate stijgt de hoeveelheid informatie naarmate de dertiende eeuw vordert. De evolutie van de beschikbare informatie per jaar wordt weergegeven in onderstaande grafiek. De stijging van de hoeveelheid informatie naar het jaar 1280 toe heeft te maken met de algemene stijging van het aantal overgeleverde bronnen en de laïcisering van klerken.⁴⁰

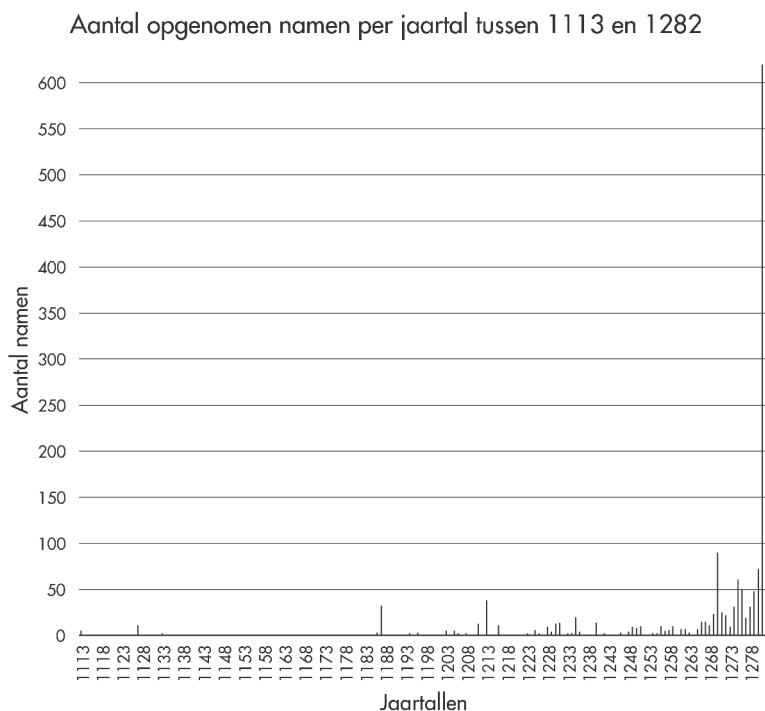
37 Voor een uitgave van deze gijzelaarslijst, zie: G. DEPT, *Les influences anglaise et française dans le comté de Flandre au début du XIIIe siècle*, Gent, 1928, en een aanvulling hierop: C. WYFFELS, 'De Vlaamse gijzelaars in Frankrijk in 1213, inzonderheid de Bruggelingen', in: *Biekorf*, 42 (1961), p. 299-301.

38 DEPT, *Les influences*, p. 33.

39 IDEM, *Les influences*, p. 129.

40 E. DE PAERMENTIER, 'Une Chancellerie complexe: La production d'actes dans

Stadsbesturen gingen zelf instaan voor de productie van hun oorkonden, waardoor stedelingen meer op de voorgrond komen en ook meer bij naam genoemd worden. Of men in de dertiende eeuw van een documentaire revolutie moet spreken (waarbij men er vanuit gaat dat er een verschriftelijkingsproces was en er dus meer documenten geschreven werden), of van een revolutie op vlak van conservatie (waarbij er niet per se meer documenten geproduceerd werden, maar er meer aandacht was voor de bewaring ervan) laat ik hier in het midden.⁴¹ Wat hier van belang is, is dat we meer en meer weten over Brugge en haar inwoners naarmate de dertiende eeuw vordert.

l'entourage comtal pendant l'union personnelle des comtés de Flandre et de Hainaut (1191-1244)', in: *Revue Historique*, 315 (2013), p. 50-52.

⁴¹ Voor meer informatie en argumenten voor de beide visies, zie o.a. P. BERTRAND, 'À propos de la révolution de l'écrit (xe-xiiie siècle). Considérations inactuelles', in: *Médiévales. Langues, Textes, Histoire*, 56 (2009), p. 75-92; E. ANHEIM & P. CHASTANG, 'Les pratiques de l'écrit dans les sociétés médiévales (vie-xiiie siècle)', in: *Médiévales. Langues, Textes, Histoire*, 56 (2009), p. 5-10.

PROBLEMEN BIJ HET OPSTELLEN VAN EEN PROPOSOGRAFIE
DE AFBAKENING VAN 'BRUGGE'

Een eerste probleem dat zich stelt wanneer men op zoek gaat naar inwoners van Brugge is de geografische ruimte die we als de stad Brugge moeten beschouwen in de twaalfde en dertiende eeuw. Voor we hierop een antwoord kunnen formuleren, moeten we ons buigen over het variabele concept 'stad'.⁴² Het definiëren van een middeleeuwse stad in haar omgeving kan op de meest eenvoudige manier gebeuren aan de hand van de stadsmuur.⁴³ Een muur vormt namelijk een fysieke, zichtbare scheiding met de rest van de wereld. Het bestaan van deze stadsomwallingen heeft historici ertoe bewogen om de stad en het platteland als twee fundamenteel andere en gescheiden samenlevingen te beschouwen.⁴⁴ Wat de omwallingen in Brugge in de twaalfde en dertiende eeuw betreft, valt wat we weten min of meer samen met de in de inleiding aangehaalde ankerpunten van informatie die we voor Brugge hebben. In 1127 is de aanzet tot een eerste permanente omwalling van de stad aangelegd die pas in de periode 1297-1300 is vervangen door een nieuwe stadsmuur, met een grotere diameter. In 1127 spreekt Galbert van Brugge van een haastig aangelegde houten versterking, gelijklopend met de grachten die de stad omgaven.⁴⁵ De crisis die volgde op de moord op Karel de Goede en de angst voor zware represailles bewogen de inwoners van Brugge ertoe hun gebied af te bakenen met een houten verdedigingsmuur.⁴⁶ Dit fenomeen doet Jan Dhondt vermoeden dat er ook vóór 1127 tijdelijke versterkingen werden opgetrokken in tijden van crisis,

42 P. CLARK, *The Oxford Handbook of Cities in World History*, Oxford, 2013, p. 4.

43 J.-L. PINOL, e.a., *Historia de la Europa urbana: la ciudad medieval*, Valencia, 2011, p. 13.

44 P. STABEL, 'Urban Markets, Rural Industries and the Organisation of Labour in Late Medieval Flanders: Constraints of Guild Regulations and the Requirements of Export Oriented Production', in: B. BLONDÉ, E. VANHAUTTE & M. GALAND (red.), *Labour and Labour Markets between Town and Countryside (Middle Ages-19th Century)*, Turnhout, 2001, p. 140.

45 A. VERHULST, 'Enkele nota's over de burcht en de oudste stadsomwalling van Brugge.', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 134 (1997), p. 19.

46 F.L. GANSHOF, 'Iets over Brugge gedurende de preconstitutionele periode van haar geschiedenis', in: *Nederlandsche Historiebladen*, 1 (1938), p. 291-293.

maar dat deze versterkingen niet werden onderhouden.⁴⁷ Dhondt bespreekt niet waarom deze versterkingen werden verwaarloosd en waarom er niet vóór 1127 reeds een permanente verdedigingsstructuur rond de stad werd opgetrokken. De verklaring kan liggen in een andere functie van de stadsmuur, die van symbool van onafhankelijkheid en macht. In de periode die volgt op de moord op Karel de Goede in 1127 wisten verschillende steden in Vlaanderen, waaronder Brugge, privileges af te dwingen van de zwakke graaf Willem Clito, die een jaar later bevestigd werden door graaf Diederik van den Elzas. De verworven zelfstandigheid kan de stad ertoe bewogen hebben om de initieel temporaire verdedigingsmuur tot een permanente stadsmuur om te bouwen en te onderhouden, niet enkel met militaire doeleinden, maar ook als een uitdrukking van haar nieuwe positie en stedelijke identiteit.⁴⁸ In 1297 begon men in Brugge met de aanbouw van een nieuwe verdedigingsmuur, wederom om militaire redenen, ditmaal op initiatief van de Franse koning.⁴⁹ Het bouwen van de muur nam enkele jaren in beslag. In de stadsrekening van 1298-1299 wordt een hele rubriek binnen de uitgaven gewijd aan *Solutum pro fortaliciis ville faciendis*.⁵⁰ Deze rubriek geeft een idee van de omvang van de werken en de kosten die de versterking van de stad met zich meebracht. Het ommuurde gebied was dan ook zo groot dat er tot op het einde van de middeleeuwen open plaatsen in de stad overbleven.⁵¹ In de rekening van 1302-1303 worden er geen uitgaven aan versterkingen meer vermeld, wat doet vermoeden dat de werken tegen dan afgerond waren.⁵²

47 J. DHONDT, 'De vroege topografie van Brugge', in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 11 (1957), p. 28.

48 Volgens Ganshof markeren de verworven privileges de transitie van een preconstitutieel Brugge naar een constitutionele stad: GANSHOF, 'Iets over Brugge', p. 293. In de jaren die volgden op de crisis van 1127-1128 werd de omwalling in steen opgetrokken en werden muurtorens en stadspoorten aangebouwd: VERHULST, 'Enkele nota's', p. 19.

49 E. STRUBBE, 'Van de eerste naar de tweede omwalling van Brugge', in: *Handelingen van het Genootschap 'Société d'Emulation' te Brugge*, 100 (1963), p. 298-299.

50 Een rubriek gewijd aan uitgaven voor de werken aan de versterkingen van de stad. Voor een uitgave van deze rekening: C. WYFFELS, *De rekeningen van de stad Brugge (1280-1319), Eerste deel (1280-1302)*, p. 702-706.

51 D. NICHOLAS, *Town and Countryside: Social, Economic and Political Tensions in Fourteenth-Century Flanders*, Brugge, 1971, p. 58.

52 Voor een uitgave van de rekening 1302-1303 zie: C. WYFFELS, *De rekeningen van de stad Brugge (1280-1319), Tweede deel (1302-1319), Eerste stuk (1302-1306)*, Brussel,

Een stad definiëren aan de hand van haar stadsmuur is echter te eng, voornamelijk geografisch en juridisch gezien. Het is niet zo dat vanaf 1127 tot de start van de aanbouw van de nieuwe muur in 1297 Brugge zich beperkte tot de oorspronkelijke stadsomwalling. Het is evenzeer onzin om ervan uit te gaan dat het Brugge vóór 1127 niet als stad benoemd mag worden. Gedurende de eerste helft van de twaalfde eeuw bestond een groot deel van het gebied binnen de eerste omwalling uit voldoende open ruimte, zodat er groeimogelijkheden waren in de stad.⁵³ Al snel echter, op het einde van de twaalfde eeuw, woonden arbeiders buiten de stadsomwalling, vermoedelijk omdat binnen de stadsomwalling de gronden schaars werden en daarmee te duur.⁵⁴ In de keure die de stad tussen 1165 en 1177 kreeg van Filips van den Elzas wordt omschreven binnen welke grenzen de schepenen van Brugge recht kunnen spreken.⁵⁵ Eén van de referentiepunten is het huis van een zekere *Lamikini carpentarii* die op de grond woonde van Boudewijn van Praet, een lokale heer. Het zou kunnen dat dit zo'n arbeider is die buiten de muren van de stad woonde, op de grond van een heer, maar in principe wel als inwoner van de stad beschouwd werd. Omdat in de keure geen gebruik wordt gemaakt van de stadsomwalling van 1127 om de jurisdictie van de schepenen te omschrijven, kan men vermoeden dat de omwalling en de grenzen van de jurisdictie niet samenvielen en dat de stad Brugge zich reeds verder uitstreckte dan de stadsmuur. Tijdens

1995, p. 11-127. De rekeningen tussen 1299 en 1302 zijn niet bewaard.

53 Bij de aanleg van de omwalling werden onbewoonde gebieden ook opgenomen binnen de stad, omdat de waterlopen het zo bepaalden, of om op die manier meer grond in bescherming te nemen. De eerste decennia kon de bewoning binnen de muren dan ook nog zonder al te veel problemen aangroeien: STRUBBE, 'Van de eerste naar de tweede omwalling', p. 276-278.

54 STRUBBE, 'Van de eerste naar de tweede omwalling', p. 278-280.

55 Voor een uitgave van deze keure, zie: L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes de la ville de Bruges*, dl. I, Brussel, 1874, p. 189. Gilliodts-Van Severen dateert deze oorkonde rond het jaar 1190. Recenter onderzoek heeft uitgewezen dat ze ouder moet zijn. Zie onder andere: R. VAN CAENEGEM & L. MILIS, 'Kritische uitgave van de 'Grote Keure' van Filips van den Elzas, graaf van Vlaanderen, voor Gent en Brugge (1165-1177)', in: *Bulletin de la commission royale d'histoire*, 143 (1977), p. 207-257; R. VAN CAENEGEM, 'Coutumes et législation en Flandre aux XIe et XIIe siècles', in: *Vrijheden in de stad en op het platteland van de XIe tot de XIVe eeuw* (Brussel 1966), p. 245-279. Deze keure is eveneens terug te vinden op de online database *Diplomata Belgica*: www.diplomata-belgica.be. De DiBe ID is 3998. Deze database vermeldt een hele set aan metadata.

de dertiende eeuw, met de verdere bevolkingstoename in de buitenwijken van Brugge, is het duidelijk dat men 'Brugge' niet kan beperken tot de ruimte binnen de oorspronkelijke omwalling uit 1127. De spatiale inrichting van de stad, zoals deze groeide op het einde van de twaalfde en gedurende de dertiende eeuw, weerspiegelt de economische ontwikkeling en de daarmee gepaard gaande vorming van sociale structuren.⁵⁶ De concentratie van de armere werklieden in de buitenwijken van de stad speelde enerzijds in het voordeel van de stedelijke elite. Zij waren, als inwoners van de stedelijke kern, duidelijk heer en meester van de stad en hadden de politieke instellingen in handen.⁵⁷ Daarnaast konden zij in deze wijken putten uit een zee aan goedkope werkkrachten. Anderzijds vormden deze aangroeiende wijken, met een bevolking die zich uitgesloten voelde van de voordelen die de stad Brugge te bieden had, een bedreiging van de rust en stabiliteit.⁵⁸ Gedurende de dertiende eeuw ondernam de stedelijke politieke elite pogingen om deze buitenwijken in de stad te incorporeren en zo niet enkel de stad fysiek verder uit te breiden, maar ook de macht van de schepenen te vergroten.⁵⁹ Op die manier wilden zij het potentiële gevaar dat deze wijken vormden onder controle krijgen, maar ook de tolvrije handel die er floreerde. Omdat de arbeiderswijken juridisch gezien niet onder het gezag van de schepenen vielen, waren ze een ideale plaats voor een tolvrije zwarte markt en liep de stad een aanzienlijk deel van haar inkomsten mis.⁶⁰ Het Brugse stadsbestuur kwam geregeld in conflict met de heren wiens heerlijkheid grensde aan de stad, wat de pogingen illustreert van de schepenen om hun invloed uit te breiden.⁶¹ De buitenwijken waren verweven met de heerlijke domeinen die de stad omringden.⁶² Hoewel de jurisdictie van de schepenen van Brugge waarschijnlijk tot buiten de oorspronkelijke

56 DUMOLYN, 'Economic Development', p. 34.

57 Dumolyn spreekt van de mogelijkheid 'to read power' in de ontwikkeling van de stad met de buitenwijken in een cirkel om de oude stadskern heen: DUMOLYN, 'Economic Development', p. 44.

58 STRUBBE, 'Van de eerste naar de tweede omwalling', p. 280 en 286.

59 DUMOLYN, 'Economic Development', p. 35-36.

60 IDEM, 'Economic Development', p. 47.

61 GANSHOF, 'Iets over Brugge', p. 288.

62 DUMOLYN, 'Economic Development', p. 51.

omwalling van 1127 reikte en we de buitenwijken in principe als deel van de stedelijke structuur kunnen beschouwen, is het niet zo eenvoudig om te stellen waar de grenzen van de stad lagen.

De incorporatie van de buitenwijken in de eigenlijke stad was een langzaam proces. De eerste poging kwam uit kerkelijke hoek. In de jaren '30 van de dertiende eeuw vestigden de predikheren, en later ook andere bedelorden, zich in de buitenwijken. Daarnaast breidden de bestaande parochies zich uit en werden nieuwe parochies opgericht die de arbeiderswijken omvatten.⁶³ Dit was echter niet voldoende om het gevaar af te wenden dat deze wijken vormden voor de stabiliteit van de stad. In de tweede helft van de dertiende eeuw verdeelde het stadsbestuur de stad in zes *officia*, later ook *sestendelen* genoemd. Voor elk officium werd door de schepenen een hoofdman aangesteld die moest toezien op het bewaren van de orde. Wanneer deze officia zijn ingesteld is niet geheel duidelijk, maar vermoedelijk ergens rond de aankoop van grond die de stad deed in 1275.⁶⁴ Die aankoop was het ultieme middel van de schepenen om de buitenwijken te incorporeren in de stad. In mei 1275 kocht de stad twee stukken land van de gravin en een stuk van Wouter van Sijsele, heer van Sijsele, een heerlijkheid die grensde aan Brugge.⁶⁵ Hoewel een nieuwe stadsmuur pas in 1297 zou aangelegd worden, kunnen vanaf dat moment de buitenwijken ondubbelzinnig als onderdeel van de stad Brugge beschouwd worden. Hiermee waren de problemen van het stadsbestuur echter allerm minst van de baan. Nu ze geografisch gezien onderdeel vormden van de stad, wilden de inwoners van de buitenwijken ook mee kunnen profiteren van de rechten die de stad te bieden had. De aankoop van de grond bracht een grote financiële kater met zich mee die nog versterkt werd door de gevolgen van de

63 STRUBBE, 'Van de eerste naar de tweede omwalling', p. 280-285. Voor een vroege geschiedenis van de parochies van Brugge zie o.a. E. STRUBBE, 'De parochies te Brugge voor de XIII eeuw', in: *Studies over de kerkelijke en kunstgeschiedenis van West-Vlaanderen, Opgedragen Aan Z.E.H. Michiel English*, Brugge, 1952, p. 355-380; B. HILLEWAERT, Y. HOLLEVOET & M. RYCKAERT (red.), *Op het raakvlak van twee landschappen: De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, 2011.

64 DUMOLYN, 'Economic Development', p. 53.

65 IDEM, 'Economic Development', p. 52. Zie ook de uitgave van de oorkonde die deze aankoop en de juridische bepalingen van het nieuwe gebied vastlegt: GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes de la ville de Bruges*, p. 200-227.

Engels-Vlaamse oorlog. Daarnaast organiseerde de stad openbare werken om te voorzien in de infrastructuur van de aangehechte buitenwijken.⁶⁶ Om de stadskas te vullen, legde de stad belastingen op, ook in de recent aangeworven gebieden. Dit zorgde voor een groot ongenoegen en een eis van het ‘gemeen’ tot controle van de stadsfinanciën. Uiteindelijk zou dit mee bijdragen tot het uitbarsten van de Moerlemaye in 1280.

WIE ZIJN DE ‘BRUGGELINGEN’?

“Brugge” in de twaalfde en dertiende eeuw is geen statisch gegeven. Hoe we dan weten wie er als Bruggeling beschouwd moest worden in de hier beoogde periode vormt het tweede grote probleem van de prosopografische studie. Idealiter bestaat onze populatie uit personen waarover geen twijfel bestaat dat het Bruggelingen zijn. Helaas is dit slechts bij een minderheid het geval. Soms vermeldt de bron letterlijk dat de persoon in kwestie een Bruggeling is aan de hand van de formuleringen *oppidanus Brugensis*, *burgensis de Brugis* of *portere van Brughe*. Daarnaast kunnen we er vanuit gaan dat elke schepen ook een Bruggeling was, aangezien schepenen in principe poorter moesten zijn van geboorte.⁶⁷ Ambachtslieden die vermeld worden in relatie tot Brugge kunnen we in veel gevallen eveneens beschouwen als Bruggeling, omdat zij waarschijnlijk woonachtig waren in de ruimte die we geografisch gezien als Brugge kunnen bestempelen. Toch moeten zelfs deze figuren elk apart gewikt en gewogen worden binnen hun specifieke context. In veel gevallen hebben we niet veel meer dan een naam, bijv. in bronnen die gaan over schenkingen en verkopen van land en cijnzen liggende buiten Brugge aan één van de kerkelijke en liefdadigheidsinstellingen binnen Brugge. De schenker en vaak ook zijn vrouw worden bij naam genoemd, maar in veel gevallen wordt niet vermeld waar ze wonen. We kunnen dan onmogelijk weten of het over Bruggelingen gaat of niet. Ik heb er expliciet voor gekozen om, in relatie tot gronden gele-

66 STRUBBE, ‘Van de eerste naar de tweede omwalling’, p. 295.

67 E. GAILLARD, ‘Table analytique’, in: L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des archives de la ville de Bruges. Section première: inventaire des chartes, 1883-1885*, p. 57.

gen buiten Brugge, enkel de namen op te nemen waarbij vermeld staat dat het om Brugse poorters gaat. De eerste reden hiervoor is dat we in dat geval zeker zijn dat de personen in de prosopografie effectief Bruggelingen zijn. De tweede reden is dat er argumenten zijn om aan te nemen dat het in andere gevallen niet om Bruggelingen gaat. De transacties met betrekking tot land buiten Brugge gebeurden in de meeste gevallen voor andere schepenen dan die van Brugge.⁶⁸ De Bruggelingen die voor andere schepenen verschenen om iets te laten oorkonden werden steeds omschreven in de bron als Brugs poorter.⁶⁹ De meeste van deze personen uit de prosopografische populatie heb ik ook in andere bronnen teruggevonden. Er zijn echter geen voorbeelden gevonden van inwoners van Brugge die in andere bronnen werden aangetroffen waarbij ze verschenen voor andere schepenen dan die van Brugge zonder dat er vermeld werd dat het om een Brugse poorter ging. Dit is een *argumentum ex silentio* waar men uiteraard zeer voorzichtig mee moet zijn. Maar het doet vermoeden dat wanneer een inwoner van Brugge voor andere schepenen verscheen er in de bron vermeld werd dat het om een Bruggeling ging.

Daarnaast zijn er ook personen die wel binnen Brugge verblijven, maar die niet als stedelingen beschouwd kunnen worden, omdat ze niet op dezelfde manier deelnemen aan de stedelijke maatschappij. Een eerste groep zijn de geestelijken. Het gros van hen leefde in een klooster of abdij in Brugge en vormden zo een aparte groep binnen de stedelijke samenleving. Uiteraard was er interactie tussen de stedelingen en de geestelijken, zeker met parochiepriesters en monniken uit bedelorden, en participeerden zij in zekere zin in het stedelijke leven. Zij konden echter geen poorterschap verwerven omwille van hun bijzonder statuut op gebied van belastingen.⁷⁰ In die zin zijn zij dus geen stedelijke burgers. Veel van

68 Voor het einde van de dertiende eeuw was nl al vastgelegd dat Brugse schepenen geen oorkonden konden opstellen over territorium van het Vrije: NICHOLAS, *Town and countryside*, p. 158.

69 Zie database, prosopografische lijst 'Bruggelingen': PID 17: Wouter Goedric; PID 97: Jan de Rode; PID 105: Jan Danwild; PID 415: Daniel dictus de Pendula; PID 749: Wouterus Vos; PID 884: Willelmus dictus Barbator; PID 947: Symon den Ersatre.

70 P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, 1987, p. 57.

hen waren afkomstig van het platteland of van andere steden en kunnen daarom ook moeilijk tot de Bruggelingen gerekend worden.⁷¹ Een tweede groep zijn de ambtenaren in dienst van de graaf. De belangrijkste grafelijke ambtenaren in de stad waren de baljuws en schouten. Vanaf de twaalfde eeuw vertegenwoordigden zij de macht van de graaf in de Vlaamse steden.⁷² Een oorkonde van gravin Johanna uit 1228 bepaalde dat baljuws en schouten geen Bruggelingen mochten zijn en ook niet getrouwd mochten zijn met een Brugse vrouw.⁷³ Hoewel deze grafelijke ambtenaren in Brugge woonden, kunnen ze, zeker vanaf 1228, niet tot de Bruggelingen gerekend worden. Naast de grafelijke baljuws en schouten zijn er in de bronnen ook sporen van grafelijke notarissen en ontvangers in Brugge aanwezig. Bij hen kan ook geen uitsluitel gegeven worden omtrent het feit of zij Bruggelingen waren of niet. Er zijn echter een aantal uitzonderingen. Zo was er een grafelijke ontvanger Lotin van Brugge. Hij komt onder meer voor in het memorial van Jehan Makiel en wordt door Buntinx omschreven als een Bruggeling.⁷⁴ Daarnaast zou men van de grafelijke klerken die bij Galbert van Brugge voorkomen eveneens kunnen stellen dat het Bruggelingen zijn.⁷⁵ Zij woonden in de grafelijke residentie die zich op dat moment in Brugge bevond. Volgens Galbert was er een nauw contact tussen de bewoners van de grafelijke burcht en de stedelingen.⁷⁶ Als laatste groep kunnen we de edellieden aanhalen. Voor de twaalfde eeuw is er een duidelijke aanwezigheid van edelen in de stad. Vanaf de twaalfde eeuw lijken ze groten-deels te verdwijnen. Wat is er met die edelen gebeurd? Volgens Pirenne zijn de edelen weggetrokken uit de stad, maar Lestocquoy betwijfelt dit. Hij vindt het veel aannemelijker dat toch zeker een

71 Een voorbeeld hiervan is Egidius van Bredene. Hij was niet afkomstig van Brugge, maar wordt wel kanunnik en later zelfs proost van Sint-Donaas. Zie: F.P. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, Amsterdam, 1996, p. 83.

72 H. NOWÉ, *Les baillis comtaux de Flandre. Des origines à la fin du XIVe siècle*, Brussel, 1929, p. 366.

73 J. DUMOLYN, G. DECLERCQ & J. HAEMERS, 'Social groups, political power and institutions I, c. 1100-c. 1300', in: A. BROWN & J. DUMOLYN (red.), *Medieval Bruges, c. 850-1550*, Cambridge, 2018, p. 140.

74 J. BUNTINX, *Het memoriaal van Jehan Makiel*, 46. Zie ook de database, prosopografische lijst 'Eventuele Bruggelingen': EBID 35: Lotin van Brugge.

75 Zie de database, prosopografische lijst 'Eventuele Bruggelingen': EBID 37: Odger; EBID 94: Fromold de Jonghe; EBID 95: Godbert; EBID 104: Galbert van Brugge.

76 BRUGENSIS, ROSS, *The murder of Charles the Good*, p. 60.

deel van hen opgegaan is in de stedelijke bovenlaag.⁷⁷ Zijn voornaamste argument hiervoor is dat vanaf de twaalfde eeuw adellijke families ook economische activiteiten gingen uitvoeren, in plaats van louter hun militaire functie te vervullen.⁷⁸ Warlop heeft de evolutie van de Vlaamse adel vóór 1300 bestudeerd. Volgens hem kent de adel in 1127 een crisis. Dan blijkt dat families met een twijfelachtige adellijke status zoals de Erembalden veel te veel macht naar zich hebben weten te trekken. De Erembalden waren van onvrije komaf, maar zij hadden al jaren de controle over de functie van burggraaf in Brugge. Die werd als een erfelijk ambt van vader op zoon doorgegeven.⁷⁹ Vanaf 1127 doet de Vlaamse adel een poging tot uitzuivering door enkele families hun adellijke titel af te nemen en enkel nog binnen de adellijke families te trouwen.⁸⁰ Dit wijst er wel op dat ook voor het begin van de twaalfde eeuw er al *homines novi* waren die zich bij de adel voegden. Het voorbeeld van de Erembalden toont aan dat dit ook in een stedelijke context gebeurde. Er moet bijna voortdurend inmenging geweest zijn van nieuwe families in de adel en omgekeerd. Aangezien er edelen in de stad leefden is het dus aannemelijk dat veel van die adellijke families opgegaan zijn in de stedelijke elite. Buylaert stelt voor de Bourgondische Nederlanden dat de dichotomie tussen de feodale wereld en de stedelijke cultuur onhoudbaar is, omdat er een samengaan en wisselwerking is tussen deze twee.⁸¹ Maar ook in de twaalfde en het begin van de dertiende eeuw is het onderscheid tussen lokale heren en de stedelijke elite in Brugge niet altijd even duidelijk. Er zijn bijv. schepenen die *dominus* of *miles* worden genoemd.

Om op een adequate manier om te gaan met figuren waarover geen uitsluitsel kan gegeven worden, zoals grafelijke ambtenaren en edel-

77 J. LESTOCQUOY, *Aux origines de la bourgeoisie. Les villes de Flandre et d'Italie sous le gouvernement des patriciens (XIe-Xve siècles)*, Parijs, 1952, p. 20.

78 IDEM, *Aux origines de la bourgeoisie*, p. 21.

79 J.B. ROSS, 'Rise and fall of a twelfth-century clan: the Erembalds and the murder of count Charles of Flanders, 1127-1128', in: *Speculum*, 34 (1959), p. 371.

80 E. WARLOP, *De Vlaamse adel voor 1300*, Handzame, 1968, p. 246.

81 F. BUYLAERT, 'La noblesse urbaine à Bruges (1363-1565). Naissance d'un nouveau groupe social?' In: T. DUTOIR (red.), *Les nobles et la ville dans l'espace francophone, XIIe-XVIe siècles*, Parijs, 2009, p. 246.

lieden, heb ik een tweede prosopografische lijst in het leven geroepen, die van de ‘eventuele Bruggelingen’. Hierin zijn personen om uiteenlopende redenen opgenomen. Soms beweren andere historici dat het om een Bruggeling gaat, maar niet altijd met afdoende argumenten. Daarnaast zijn er personen opgenomen die als ‘achternaam’ *de Brugis* of *van Brugge* dragen. Dit wil namelijk niet altijd zeggen dat ze zelf ook in Brugge woonden, het kan zo zijn dat deze ‘achternaam’ al enkele generaties meegaat. Clerici verbonden aan een Brugse religieuze instelling kregen ook vaak de bijnaam *de Brugis*. Grafelijke ambtenaren, en lieden met een adellijke status, zoals de Erembalden, zijn eveneens opgenomen in de aparte lijst. Deze manier van werken illustreert eens te meer dat een prosopografie niet objectief is, maar voor een zeer groot deel ontstaat door middel van arbitraire keuzes en interpretatie.

VAN BRON NAAR DATABASERECORD

Historische informatie uit bronnen in een database gieten is geen sinecure. Een prosopografische database veronderstelt afgeijnde categorieën, om in een later stadium (statistische) analyses uit te voeren, waarna dan weer genuanceerde conclusies getrokken kunnen worden. Bij het opstellen van zo’n database zitten we dus eerst met een stap van complexe, veelzijdige en specifieke informatie naar eenduidige, strikte en algemene categorieën. In een volgende stap, als deze categorieën compleet zijn, trachten we ze weer open te trekken en ze naast elkaar te leggen om zo een genuanceerde visie te construeren. Men zou kunnen aanvoeren dat de prosopografie in dat geval een onnodige tussenstap vormt. Ze is echter nodig om te kunnen omgaan met een grote hoeveelheid verspreide informatie en deze overzichtelijk te maken. Het probleem is echter dat we bij de eerste stap sowieso een deel van de context verliezen, door de informatie zodanig langs alle kantjes af te knabbelen om ze in de categorie te laten passen. Op die manier gaan er nuances verloren. Het is echter aangewezen om het aantal categorieën te beperken en de prosopografie overzichtelijk te houden.

Een prosopografische studie houdt onvermijdelijk in dat men met namen bezig is. Bij een naam van een persoon zijn in feite drie par-

tijen betrokken.⁸² Uiteraard zijn de meest voor de hand liggende betrokkenen de persoon die de naam draagt en de personen die de naam gegeven hebben. Het belangrijkste voor dit onderzoek echter, en het meest zichtbare in de bronnen, is de betrokkene die de naam heeft opgeschreven. Namen waren allerm minst een vaststaand feit in het verleden. De naam die een persoon krijgt in een bron is een keuze van de scribe of de intellectuele auteur van de bron. De naam zegt iets over de manier waarop er naar die persoon verwezen wordt en dus iets over de persoon zelf. Een naam is met andere woorden een belangrijk element van een prosopografie. Wat dan met anonieme personen? Dit is een beslissing die de prosopograaf moet nemen. Voor bronnenarme periodes kan het aangewezen zijn om anonieme personen op te nemen, om zo alle beschikbare informatie te benutten.⁸³ Dit maakt de prosopografie echter veel complexer.⁸⁴ De anonieme personen zullen in de meeste gevallen op zichzelf staande figuren blijven. Men kan moeilijk achterhalen of zij dezelfde persoon zijn als een andere, bij naam genoemde, persoon in de database. Evenmin kunnen we familiale relaties leggen, wegens het ontbreken van een achternaam. Dit brengt ons bij een ander probleem dat de overstap van bronnen naar een database met zich meebrengt: een naam die neergeschreven wordt verwijst altijd naar één enkel individu, terwijl dat individu niet altijd dezelfde naam krijgt.⁸⁵ Moet men informatie bij namen in de prosopografie die uit verschillende bronnen komen, maar vermoedelijk over hetzelfde individu gaan al dan niet samenvoegen? Het risico van deze werkwijze is dat de personen die samengevoegd worden toch niet hetzelfde individu zijn, waardoor men tot verkeerde conclusies komt. Het voordeel echter is dat de informatie overzichtelijker wordt en de figuren in de prosopografie veel beter geplaatst kunnen worden, omdat er meer informatie beschikbaar is per individu. Omdat deze prosopografie

82 K.S.B. KEATS-ROHAN, 'Biography, identity and names: understanding the pursuit of the individual in prosopography', in: K.S.B. KEATS-ROHAN, *Prosopography Approaches and Applications: A Handbook*, Oxford, 2007, p. 152.

83 D.A.E. PELTERET, 'Should one include unnamed persons in a prosopographical study?', in: KEATS-ROHAN, *Prosopography Approaches and Applications*, p. 190.

84 Door het korte tijdsbestek van het schrijven van een masterscriptie heb ik er dan ook voor gekozen om deze complexiteit uit de weg te gaan en enkel bij naam genoemde individuen op te nemen.

85 KEATS-ROHAN, 'Biography, identity and names', p. 155.

ontstond in het kader van een masterscriptie, was zij op een bepaald moment 'af'. Ik heb er dan ook voor gekozen om op het einde personen samen te voegen waarvan ik aan de hand van de beschikbare informatie redelijk zeker kon zijn dat het om hetzelfde individu gaat.

RELEVANTIE VAN DE DATABASE VOOR HISTORISCH ONDERZOEK

Met de prosopografie heb ik getracht een werkinstrument te creëren voor de studie van de Brugse samenleving in de twaalfde en dertiende eeuw. De prosopografie vormt een interessante vertrekbasis voor verder onderzoek omdat ze gegevens over Bruggelingen uit zeer uiteenlopende bronnen centraliseert.

Ten eerste kan deze prosopografie nuttig zijn binnen de gendergeschiedenis. Het aantal vrouwen in de prosopografie en de manier waarop ze vermeld worden zegt iets over de positie van vrouwen in de middeleeuwse maatschappij. Het aantal 'zelfstandige' vrouwen in de prosopografie ligt zeer laag. Met zelfstandig bedoel ik dat zij een actieve factor in de bron zijn en niet vernoemd worden als aanhangsel van hun man, vader of broer. Van de 1074 namen die de database bevat zijn er 40 een vrouw. Bij 25 van hen wordt toch nog de vader, broer of echtgenoot vermeld om de vrouw beter te kunnen plaatsen. Naast deze 'zelfstandige' vrouwen worden er veel echtgenotes vermeld in relatie met Bruggelingen. Hun naam wordt in de meeste gevallen uitgedrukt aan de hand van hun vader, soms met hun voornaam erbij, soms enkel als 'dochter van'. Hoewel deze vrouwen gereduceerd worden tot hun echtgenoot en vader, kan er wel iets gezegd worden over hun sociale achtergrond, net omdat ze gelinkt worden aan mannen of aan achternamen die in de database voorkomen.

Ten tweede zou men onderzoek kunnen doen naar de migratiepatronen naar Brugge vóór 1280 aan de hand van de toponiemen die vermeld worden in de achternamen van vele Bruggelingen. Deze techniek is echter niet al te betrouwbaar en men moet er omzichtig mee omspringen.⁸⁶ In veel gevallen waren toponiemen in

86 G. ROSSER, *Medieval Westminster 1200-1540*, Oxford, 1989, p. 183.

achternamen in de dertiende eeuw tijdelijk en verwezen ze naar de plaats vanwaar de persoon zelf afkomstig was of een generatie vóór die persoon. Het toponiem kan echter ook verwijzen naar het landbezit van de persoon in plaats van de afkomst. Daarnaast geeft de naam op zich geen sociaal-economische informatie over de migratie en het toponiem in de achternaam is vaak vervormd zodat men niet zeker weet naar welke plaats het juist verwijst.⁸⁷ Volgens McClure echter kan men met de volgende methode tot min of meer juiste conclusies komen: men moet tweemaal op dezelfde groep personen het onderzoek uitvoeren. De eerste keer gebruikt men enkel die namen waarvan de naam slechts naar één bepaalde plaats kan verwijzen. Bij de tweede keer gebruikt men alle namen en kiest men bij de dubbelzinnige de plaats die het dichtst gelegen is bij de stad waar de persoon naar verhuisd is. Een combinatie van deze twee analyses geeft dan een min of meer betrouwbaar resultaat.⁸⁸

Naast deze meer algemene onderzoeken biedt de prosopografie ook mogelijkheden voor een personenonderzoek. Zoals reeds aangehaald vormen een prosopografie en een biografie een perfecte combinatie.⁸⁹ De prosopografie levert een schat aan informatie als vertrekpunt voor een studie rond een specifiek individu. Naar analogie met studies over zeer vooraanstaande lieden uit onder andere Gent, Dowaai, Antwerpen, Utrecht en Parijs kan dit ook voor een vooraanstaand lid uit Brugge gedaan worden, zoals bijv. Lambertus dictus Tolnaere of Pieter Bonin.⁹⁰

DE SOCIALE DYNAMIEK IN BRUGGE IN DE TWAALFDE EN DERTIENDE EEUW

De prosopografie op zich volstaat niet om de gesuggereerde onderzoeken uit te voeren, maar ze vormt enkel een vertrekpunt.

87 P. MCCLURE, 'Patterns of migration in the late middle ages: the evidence of English place-name surnames', in: *The economic history review*, 32 (1979), p. 167-168.

88 MCCLURE, 'Patterns of migration', p. 174-175.

89 BOONE, 'Biografie en prosopografie', p. 8.

90 Voor Gent: F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat tot omstreeks 1302*, Antwerpen, 1938. Voor Dowaai: G. ESPINAS, *Les origines du capitalisme. Sire Jan Boinbroke, patrician et drapier Douaisien (?-1286 environ)*, Rijsel, 1933. Voor Antwerpen:

Waar de prosopografie zich wel toe leent is een algemene studie van de sociale structuren in de Brugse maatschappij tot na de Moerlemaye. Zoals reeds vermeld, is een prosopografische studie ideaal om aan de hand van fragmentarische overblijfselen grotere structuren in een bronnenarme periode te bestuderen. Dit is wat ik gepoogd heb te doen in de thesis die aan de basis ligt van dit artikel. Ik beperk me hier tot de algemene conclusies die naar voren zijn gekomen aan de hand van de database. Zij zullen in detail elders gepubliceerd worden.

Tussen de twee ankerpunten 1127 en 1280 zien we een verandering van de stedelijke bevolking die een eenheid vormt, naar een sterk verdeelde stad.⁹¹ De gegevens uit de prospografische database scheppen een groter inzicht in hoe deze verandering verlopen is. Uiteindelijk blijkt het hiaat tussen 1127 en 1280 niet zo leeg te zijn als men op het eerste zicht zou denken. Er kan wel degelijk iets gezegd worden over Brugge en de Bruggelingen tijdens die cruciale periode van stedenontwikkeling. Aan de hand van de prosopografie is zeer duidelijk te zien dat de stedelingen als sociale groep in de middeleeuwse maatschappij tijdens de twaalfde en dertiende eeuw evolueerden van totaal onbeduidende naar een zeer dominante groep binnen de bronnen. In de twaalfde eeuw komen er nauwelijks lieden aan bod die met zekerheid als Bruggelingen getypeerd kunnen worden, het gaat voornamelijk om edelen, personen met een adellijke status en grafelijke beambten. Dit verschuift

G. ASAERT, 'Quinten Clarensonne. Een Antwerps patriciërstype, ca. 1350-1420', in: *Bijdragen tot de geschiedenis*, 48 (1965), p. 171-266. Voor Utrecht: J.W.J. BURGERS, 'Tussen burgerij en adel. De financiële, politieke en maatschappelijke carrière van de Utrechtse patriciër Lambert de Vries (ca. 1250-1316?)', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 106 (1991), p. 1-32. Voor Parijs: A. TERROINE, *Un bourgeois parisien du XIIIe siècle, Geoffroy de Saint-Laurent 1245?-1290*, Parijs, 1992. Voor Brugge heeft De Smet dit reeds gedaan voor de figuur van Nicolas van Biervliet: J.DE SMET, 'Maître Nicolaus de Biervliet, l'ainé, clerc des échevins de la ville de Bruges (première moitié du XIIIe siècle-1293)', in: *Études d'histoire dédiées à la mémoire de Henri Pirenne*, Brussel, 1937, p. 143-159. Zie ook de database, prosopografische lijst 'Bruggelingen': PID 130: Nicolaus van Biervliet. Voor Lambertus dictus Tolnare en Pieter Bonin zie de database prosopografische lijst 'Bruggelingen': PID 16: Pieter Bonin en PID 78: Lambertus dictus Tolnare.

⁹¹ Bij Galbert van Brugge zijn zowel de rijken als de armen in de stad burgers. In 1281, in de lijst van de Bruggelingen die aangesteld worden als vredebewaarders, worden de burgers als een aparte categorie gepresenteerd, naast de ambachtslieden: BRUGENSIS & RIDER, *De Multro*; WYFFELS, 'Nieuwe gegevens', p. 112-127.

in de loop van de dertiende eeuw veeleer naar de kant van de poorters. De oorzaak van deze toename moet voor een groot deel gezocht worden in de bronnenproductie, de bewaring van bronnen en het verschriftelijkingsproces dat zich gedurende de dertiende eeuw sterk doorzette in stedelijke milieus. Daarnaast kan dit ook toegeschreven worden aan de economische veranderingen en de bevolkingsgroei die hand in hand gaan in deze periode. Allerlei ontwikkelingen in de twaalfde en dertiende eeuw wijzen erop dat de steden de dominante entiteiten werden in de middeleeuwse economie. Handelaars komen al vanaf de tweede helft van de twaalfde eeuw meer op de voorgrond, ook op politiek vlak. Reeds rond 1160 behartigde de graaf de belangen van de kooplieden in Brugge door het graven van de Damse vaart toe te staan.⁹² In het begin van de dertiende eeuw onderhandelden de kooplieden van de Vlaamse steden zelfstandig met de koning van Engeland en namen de schepenen van Vlaanderen beslissingen die duidelijk vanuit commerciële overwegingen gemaakt zijn.⁹³ De kooplieden verdrongen de grafelijke beambten uit het stadsbestuur. Samen met de bevolkingsgroei in de steden volgden hieruit nieuwe sociale constellaties en politieke organisaties die zichtbaar worden in de bronnen, en die stedelingen als individuen op de voorgrond brengen.⁹⁴

De studie van de sociale dynamiek aan de hand van een prosopografie leert ons dat de middeleeuwse samenleving in Brugge niet in duidelijke sociale lagen onderverdeeld kan worden. Verbonden en facties in de stad werden gesloten over de sociale lagen heen, niet enkel tijdens de Moerlemaye, maar bijv. ook in de nasleep van de moord op Karel de Goede in 1127 en tijdens de Frans-Engelse oorlog in 1213. Het aspect van verstrooiing op het vlak van sociale lagen is ook in andere facetten van de Brugse maatschappij terug te vinden. Er was slechts een vage lijn tussen edelen en vooraanstaande stedelingen, voornamelijk in de twaalfde en het begin van

92 J. DUMOLYN e.a., 'The urban landscape I: c. 1100-c. 1275', in: A. BROWN & J. DUMOLYN (red.), *Medieval Bruges, c. 850-1550*, Cambridge, 2018, p. 78.

93 T. HARDY, *Rotuli Chartarum in Turri Londinensi Asservati*, Londen, 1837, p. 182 en 197.

94 J. TE WINKEL, *Maerlants werken beschouwd als spiegel van de dertiende eeuw*, Gent, 1892, p. 2.

de dertiende eeuw. Brugse schepenen lijken in het begin edelen te kunnen zijn geweest of vertonen adellijke trekjes. Voorbeelden hiervan zijn Henricus Ram en Gervasius Tobbin, beiden lid van het Brugse stadsbestuur in het begin van de dertiende eeuw.⁹⁵ Naar het midden van de dertiende eeuw toe verdwijnen deze bijna-edelen uit het stadsbestuur en zijn er geen schepenen meer die *dominus* of *miles* genoemd worden. De stadsmagistraat is overgenomen door Brugse poorters, waarvan er desalniettemin toch een aantal kenmerken vertonen van een adellijke levensstijl aan de hand van tolrechten en landbezit buiten Brugge.⁹⁶ In contrast hiermee zijn er ook schepenen die roots hebben in het ambachtsmilieu. Dat brengt ons bij een andere tweedeling die niet altijd even scherp te maken is bij de individuen uit de prosopografie: het onderscheid tussen koop- en ambachtslieden. Ten eerste zijn er kooplieden, die handeldreven met Engeland, maar eveneens betrokken waren bij een ambacht. Zo hebben we Balduinus Vlaminckpoort die volgens Wyffels naast graanhandelaar waarschijnlijk ook bakker was.⁹⁷ Eghebrat Bakkre was in 1270 groothandelaar in granen en Johannes Daverlo wordt in 1282 in de stadsrekeningen ingeschreven als lid van de Vlaamse Hanze van Londen. Zij komen tevens voor op de lijst met personen die borg staan voor de vrede in 1281, resp. als bakker en kleermaker.⁹⁸ Zij waren waarschijnlijk ambachtslieden die zich opgewerkt hebben en handel zijn beginnen drijven in hun grondstof. Ten tweede zijn er voorbeelden van vooraanstaande lieden die een ambacht bleken uit te oefenen. Jacobus dictus Bart was betrokken bij het synodale proces in Brugge in de jaren '70, hij was naaste medewerker van de leiders van de Moerlemaye en wordt daardoor door Wyffels getypeerd als patriciër, maar hij was ook een voller.⁹⁹ In 1262-1263 vinden we een zekere Wauter

95 Zie de database, prosopografische lijst 'Bruggelingen': PID 1: Henricus Ram; PID 2: Gervasius Tobbin.

96 Voor voorbeelden hiervan, zie de database prosopografische lijst 'Bruggelingen': PID 16: Pieter Bonin; PID 78: Lambertus dictus Tolnare.

97 Zie de database prosopografische lijst 'Bruggelingen': PID 118: Balduinus Vlaminckpoort; C. WYFFELS, 'Peilingen naar de sociale stand van een aantal Brugse groothandelaars inzonderheid op de Britse eilanden (1270-1292)', in: *Album archivaris Jos De Smet*, Brugge, 1964, p. 373.

98 Zie de database prosopografische lijst 'Bruggelingen': PID 142: Johannes de Daverlo; PID 638: Eghebrat Bakkre.

99 Zie de database prosopografische lijst 'Bruggelingen': PID 174: Jacobus dictus Bart.

van den Walle in de schepenbank.¹⁰⁰ Twintig jaar later staat hij als cordowanier opgetekend op de lijst van vredebewakers die de graaf liet opstellen na de Moerlemaye. In 1271-1272 was Willelmus filius Akets schepen.¹⁰¹ Op de lijst met vredebewakers uit 1281 vinden we hem terug als wever. Dit lijkt op het eerste gezicht vreemd. Sinds 1241 moesten handwerklieden die schepen wilden worden hun werk voor een jaar neerleggen, waardoor het onmogelijk lijkt voor ambachtslieden om in de schapenbank te zetelen. Wauter van den Walle en Willelmus filius Akets worden echter ook vermeld bij de *burgenses* op de lijst van vredebewakers. Waarschijnlijk voerden zij zelf geen handwerk uit, maar waren zij aangesteld als hoofd van een ambacht, in de functie van deken.¹⁰² We hebben echter ook aanwijzingen van ambachtslieden die gedurende de dertiende eeuw opklimmen tot de rangen van de kooplieden.¹⁰³ Ambachtslieden werden lid van de Hanze van Londen, wat in theorie betekende dat ze schepen konden worden.

Aan de hand van deze zaken kan men concluderen dat in het Brugge van de twaalfde en dertiende eeuw er een diffuse en moeilijk grijpbare sociale dynamiek speelde. De stedelijke Brugse samenleving wordt gekenmerkt door voortdurende verschuivingen in de stedelijke toplaag, ook voor het einde van de dertiende eeuw. De politieke elite kende invloeden uit zowel adellijke hoek als uit het ambachtsmilieu. Het gaat hier echter slechts om een beperkt aantal voorbeelden die deze visie onderschrijven. Er kunnen genoeg voorbeelden in de prosopografie naar voren worden gebracht om de visie van een dominant patriciaat versus een gedomineerd gemeen te bevestigen. Uit de schepenlijst blijkt echter dat we pas na 1280 van een oligarchie in het stadsbestuur kunnen spreken.¹⁰⁴ Volgens Derville duurt het domineren van de stadsmagistraat door bepaalde families nooit langer dan een generatie, waardoor

100 VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank en schepenen*, Bijlage 1, p. 8.

101 HILDERSON, *Schepenbank en patriciaat*, p. 18, 19.

102 WYFFELS, *De oorsprong der ambachten in Vlaanderen en Brabant*, Brussel, 1951, p. 61 en 65.

103 C. WYFFELS, 'De Vlaamse Hanze van Londen op het einde van de XIIIe eeuw', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis, gesticht onder de benaming 'Société d'Émulation' te Brugge*, 97 (1960), p. 8-10

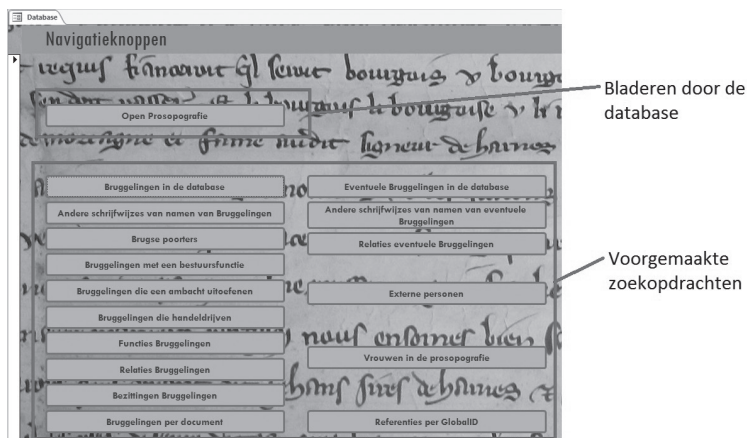
104 VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank en schepenen*, Bijlage 1, p. 8-59.

men niet van schependynastieën kan spreken.¹⁰⁵ De studie van de Brugse stadsbevolking over twee eeuwen aan de hand van een prosopografie heeft een maatschappij belicht waarin sociale lagen in elkaar overliepen en op verschillende vlakken met elkaar ageerden.

BIJLAGE: HANDLEIDING VOOR HET GEBRUIK VAN DE DATABASE

De inhoud van de prosopografie heeft hier gestalte gekregen in de vorm van een database in het programma Access. Dit programma laat toe fragmentarische informatie aan elkaar te linken door middel van ID-nummers, die de verbindende factor vormen in de database. Via deze unieke codes hangen alle informatiedeeltjes aan elkaar. De database kan op twee manieren gebruikt en doorzocht worden. Het startscherm van de database biedt een reeks navigatieknoppen aan. De bovenste knop, getiteld 'open prosopografie' geeft u de mogelijkheid om door alle records van de prosopografie te bladeren. Een record is een 'eenheid' met een uniek nummer in de database. De andere knoppen vormen voorgemaakte zoekopdrachten die worden uitgevoerd van zodra de knop wordt ingedrukt.

BLADEREN DOOR DE DATABASE

¹⁰⁵ DERVILLE, *Les villes*, p. 129.

34

dertje) en in het kadertje met de bezittingen. ‘Sociale status’ slaat op waarneembare status in de vorm van kenmerken die de persoon in de bronnen toebedeeld krijgt. Het gaat hier bijv. om ‘poorter’, ‘lid van de Vlaamse Hanze van Londen’ of om een titel zoals ‘dominus’. Onder de rubriek functie horen bestuursfuncties, ambachtslieden, kooplieden en ambten. De ambachten zijn in veel gevallen in de oorspronkelijke benaming weergegeven, dus in het Middelnederlands, middeleeuws Frans of Latijn, omdat er niet altijd een eenduidige vertaling te vinden is voor deze woorden.¹⁰⁶ Zoals elke tabel heeft ook dit gegevenskader een eigen ID-nummer (GID), daarnaast zijn ook PID en EBID hieraan gekoppeld. In het gegevenskader komt nog een ID-nummer aan bod: DocID, deze ID linkt de persoon aan de verschillende documenten waarin deze persoon terug te vinden is.

The screenshot shows a web application titled 'Bruggelingen'. It features a search bar with 'PID' and a value of '1'. Below the search bar are fields for 'Voornaam' (Henricus) and 'Achternaam' (Rom). To the right, there are fields for 'Geslacht' (M) and 'Opmerkingen'. Below these is a table with columns: GID, PID, EBID, DocID, Sociale status, Functie, and Opmerkingen. The table contains 7 rows of data. Below the table is a search bar with 'DocID' and a value of '1'. Below the search bar is a table with columns: BID, PID, EBID, Bezitting, and Opmerkingen. The table contains 2 rows of data. At the bottom, there is a search bar with 'DocID' and a value of '1'. The interface is labeled with 'Gegevens', 'Bezittingen', 'Zoekveld', and 'Bruggelingen'.

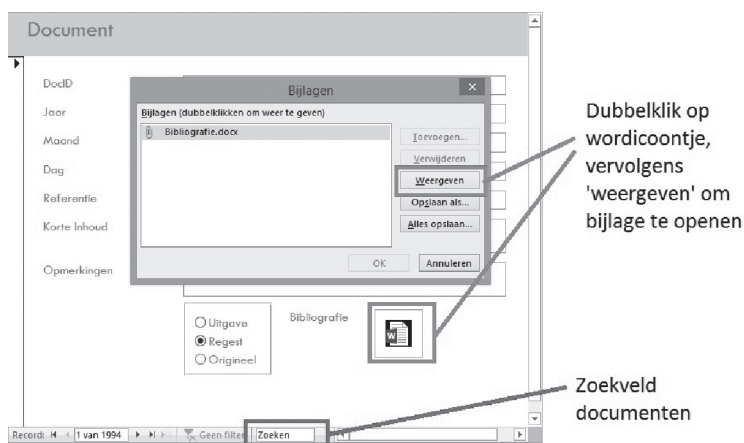
GID	PID	EBID	DocID	Sociale status	Functie	Opmerkingen
1	1	1	1	Schepen		
2	1	1	2	Burgemeester		
3	1	1	3	Leenman van de graaf		
4	1	1	4	Schepen		
5	1	1	5	Burgemeester		
6	1	1	6	Lid van de Vlaamse Hanze va Koopman		
7	1	1	7	Lid van de Vlaamse Hanze va Koopman		

BID	PID	EBID	Bezitting	Opmerkingen
1	1	1	Cijns op hol in Brugge	
2	1	1	Land in de parochie van Zerkens	

Dat brengt ons bij het subformulier rechtsboven, dat van de documenten. Ook hier staat onderaan het subformulier een zoekveldje, hiermee kan u via een DocID uit het gegevenskader het

¹⁰⁶ Om vertalingen van deze ambachten op te zoeken kan u gebruik maken van de volgende hulpmiddelen: het online woordenboek voor Middelnederlands, de geïntegreerde taalbank: <http://gtb.inl.nl/>; het online woordenboek voor middeleeuws Frans, *Dictionnaire du Moyen Français* (1330-1500): <http://www.atilf.fr/dmf/>; woordenboeken Middelnederlands: W.J.J. PIJNENBURG, e.a., *Vroegmiddelnederlands woordenboek*; *Woordenboek van het Nederlands van de dertiende eeuw in hoofdzaak op basis van Corpus-Gysseling*, Leiden, 2001; W.J.J. PIJNENBURG & T.H. SCHOONHEIM, *Middelnederlands lexicon*, Amsterdam, 1997; woordenboek middeleeuws Frans: A.J. GREIMAS, *Dictionnaire de l'ancien français jusqu'au milieu du XIVe siècle*, Parijs, 1968; woordenboek middeleeuws Latijn: J.F. NIERMEYER, *Mediae Latinitatis lexicon minus*, Leiden, 1976.

bijbehorende document opvragen, maar bijv. ook op datum zoeken. Zet de cursor weer in het desbetreffende veld waaruit u gegevens wil zoeken. Het document krijgt een datum mee, gesplitst in jaar, maand en dag, een referentie en de korte inhoud die ook belangrijke informatie meegeeft over de context waarin de persoon vermeld wordt. De rubriek 'opmerkingen' geeft extra informatie weer over de materiële toestand of de betrouwbaarheid van de bron. Tot slot geeft het kadertje onderaan het subformulier aan of het geconsulteerde document een uitgave, een regest of een origineel betreft. Naast dit kadertje vindt u de volledige bibliografie waarop deze prosopografie gebouwd is. Deze bibliografie is tevens noodzakelijk om de volledige referentie op te zoeken, daar de referenties die in het subformulier weergegeven worden verkorte versies zijn. Door op het word-documenticoontje te klikken, kan u de bibliografie openen door 'weergeven' aan te klikken in het pop-upscherf.

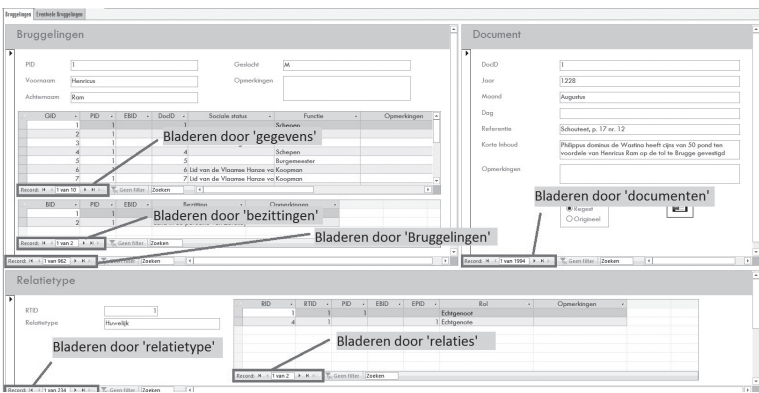

Het laatste subformulier, onderaan georiënteerd, geeft informatie over de familiale relaties die Bruggelingen en eventuele Bruggelingen hebben met elkaar of met 'externe personen', individuen die geen eigen record hebben in deze database. Elke relatie krijgt hier een uniek nummer mee: RTID (relatietype ID). U kan via het zoekveldje onderaan het subformulier eveneens zoeken op deze nummers. Bij elke relatie wordt er vermeld om welk relatietype het

gaat. De drie voornaamste relatietypes zijn huwelijk, ouder-kind en broer-zus. In het kadertje rechts wordt gespecificeerd wie er deelneemt in de relatie. Dit kan zijn: een Bruggeling (PID), een eventuele Bruggeling (EBID) of een extern persoon (EPID). Vervolgens wordt gespecificeerd welke rol deze persoon heeft in de relatie.

Elk van deze subformulieren heeft onderaan pijltjes die u toelaten door de verschillende records te bladeren. Op deze manier is het echter minder evident om de samenhang van de verschillende elementen te achterhalen. Daarvoor zijn de navigatieknoppen geschikter omdat zij u een bepaalde selectie en combinatie laten zien van de informatie.

DE NAVIGATIEKNOPPEN

Het grootste deel van de navigatieknoppen is specifiek gericht op de Bruggelingen. Daarnaast zijn er ook nog knoppen die de eventuele Bruggelingen omvatten en een paar meer algemene knoppen.

Via de knop 'Bruggelingen in de database' krijgt u eenvoudigweg een overzicht van alle Bruggelingen in de prospografie en het unieke ID-nummer dat zij dragen. Hetzelfde geldt voor 'eventuele Bruggelingen in de database'. Voor beide populaties bestaat er ook een knop waarmee u de verschillende schrijfwijzen per naam kan oproepen. De meest voorkomende of 'standaard'-naam staat hier gemarkeerd, met daaronder de verschillende varianten die van deze naam zijn aangetroffen. Dergelijk eenvoudig overzicht krijgt u eveneens met de knop 'bezittingen Bruggelingen', waarbij wordt weergegeven van welke Bruggelingen bezittingen gekend zijn en wat deze omvatten. Bij 'Bruggelingen met een bestuursfunctie' verschijnt een overzicht van de schepenen, raadsleden en burgemeesters met vermelding van de datum wanneer zij met een bestuursfunctie vermeld worden. De knoppen 'Bruggelingen die een ambacht uitoefenen', 'Bruggelingen die handeldrijven' en 'Functies Bruggelingen' geven de beroepen en functies uit de database weer, gegroepeerd per persoon. In de tabel die verschijnt bij 'Brugse poorters' wordt in de laatste kolom vermeld hoe vaak een persoon met de vermelding poorter is aangetroffen. De knoppen voor relaties, zowel bij de Bruggelingen als bij de eventuele Bruggelingen, geven een complexer overzicht weer. De relaties zijn geschikt volgens relatietype. Bij elke relatie wordt het ID-nummer van de betrokken personen weergegeven. Daarnaast vindt u aan de rechterkant beknopt de gegevens die bij deze personen horen. De knop 'vrouwen in de prosopografie' opent drie tabbladen: 'vrouwen Bruggelingen', 'vrouwen eventuele Bruggelingen' en 'vrouwen externe personen'. Tot slot horen de knoppen 'Referenties per GlobalID' en 'Bruggelingen per document' in principe bij elkaar. Veel van de referenties krijgen een aparte DocID, maar horen bij dezelfde bron. Ze zijn gescheiden omdat ze in de database gekoppeld zijn aan de personen die op een specifieke pagina of folio van het document voorkomen. Daarom is er een 'Global ID-nummer' ingevoerd om de DocID's die eigenlijk naar dezelfde bron verwijzen aan elkaar te koppelen. De knop 'Referenties per GlobalID' leidt u naar een overzicht waarbij per document (hier gerepresenteerd in een global ID-nummer) wordt weergegeven welke referenties en bijbehorende DocID's uit dit document in de database staan. Vervolgens kan u via dit GlobalID nummer kijken via de knop 'Bruggelingen per document' welke personen er in hetzelfde document voorkomen. Een laatste knop 'Documenten chronologisch' geeft in principe hetzelfde weer als 'Referenties per GlobalID', maar in dit geval is het jaartal het hoofdelement volgens dewelke de verschillende referenties geordend zijn. Dit laatste rapport stelt u in staat te zoeken op datum.

[illegible]

Database	Vrouwen Bruggelingen	Vrouwen eventuele Brugelingen	Vrouwen externe personen
Vrouwen externe personen			
EPID	Voor naam	Naam	Sociale status
1	Avesila		
2	Margaretha		
3	Avalata		
4	Acone		
5	Alix		
6		filia Woutersoete filii Lamberti	
8		filia Westel Borts	
9	Katerina		
10	Griete	Wees	
11	Purpurane		
12	Metindala		
13	Avrasoeta		
17	Clemmie		
18	Katarina		
19	Elyzabeth		

The diagram illustrates the relationship between DocID, Referentie, and Bibliografie in a database. It shows three tables, each with a 'GlobalID referentie' header. The first table has columns 'DocID' and 'Referentie'. The second table has columns 'DocID' and 'Referentie'. The third table has columns 'DocID' and 'Referentie'. Arrows indicate that the 'GlobalID' (DocID) connects different references to the same document.

GlobalID referentie	DocID	Referentie	Bibliografie
1	123	RAB, Abdj Sint-Andries, INV 60 nr. 161 folio 72	W
	134	RAB, Abdj Sint-Andries, INV 60 nr. 161 folio 72	W
	138	RAB, Abdj Sint-Andries, INV 60 nr. 161 folio 72	W
	142	RAB, Abdj Sint-Andries, INV 60 nr. 161 folio 72	W
	147	RAB, Abdj Sint-Andries, INV 60 nr. 161 folio 72	W
	151	RAB, Abdj Sint-Andries, INV 60 nr. 161 folio 72	W

GlobalID referentie	DocID	Referentie	Bibliografie
2	148	RAB, Abdj Sint-Andries, INV 60 nr. 163 folio 2	W
	168	RAB, Abdj Sint-Andries, INV 60 nr. 163 folio 2	W
	1743	RAB, Abdj Sint-Andries, INV 60 nr. 163 folio 2	W

GlobalID referentie	DocID	Referentie	Bibliografie
3	1311	RAB, Abdj Sint-Andries, INV 60 nr. 163 folio 92	W

GlobalID, verbindt de verschillende referenties die bij hetzelfde document horen

DocID, zijn verbonden aan de Bruggelingen die in het document voorkomen

Bruggelingen per document

Database

Bruggelingen per document

Bruggelingen per document

GlobalID referentie1

ReferentieRAB, Abdij Sint-Andries, INV 60 nr. 161 folio 72

Jaar1211

Misardseptember

Daag

Voornaam

Achternamen

Sociale status

Functie

Fromoldus

filus Wilhelbergensis

Schepen

Theodorus

Telmonorius

Schepen

Riquardus

Post Hallam

Schepen

Jacobus

filus Verewilt

Schepen

Egelus

Dap

Schepen

Lambertus

Grueter

Schepen

GlobalID referentie2

ReferentieRAB, Abdij Sint-Andries, INV 60 nr. 163 folio 2

Jaar1231 of 1232

Misardmaart

Daag

Voornaam

Achternamen

Sociale status

Functie

Patrus

filus Lamberti

Schepen

Alard

Bonin

Vita super hered

Riquardus

Post Hallam

Schepen

Datering van de bron

Bruggelingen die in hetzelfde document voorkomen en de extra info die er in dat document over hen te vinden is

De ideale manier om deze database te gebruiken is via een combinatie van de twee voorgestelde manieren. Via knoppen kan u op een snelle manier overzichtelijke informatie over een specifiek deel van de database verkrijgen. Via dit overzicht kan u vervolgens met de ID-nummers op zoek gaan in de prosopografie.